

Mióta lovas nép a magyar?

(Mészöly Gedeon bölcsészeti d. é. a szegedi egyetem évzáró ünnepélyén tartott előadása.)

Eötvös Károly a maga jóízű módján egy helyen arról okoskodik, hogy minden nép jellemét az a háziállat határozza meg, amely háziállattal főképpen bánik az illető nép. Úgy mondja *Eötvös*, hogy van lónép, ökörnép, juhnép. Természetesen a magyar lónép. (Utazás a Balaton körül II : 185).

Az *Eötvös* fél-tréfás szavaiban rejlő gondolat halálos komolysággal zendül felénk másfélezer év távolságából, a hunoknak egyik tanácskozásából, melyről régi kínai írások adnak hírt. A tanácskozáson a kínaiakhoz való hódolás ellenzői többek közt ezt mondják: „A hun nép nagyra tartja a bátorságot és az erőt; szemében a legnitványabb a meghódolás és szolgaság. *Lovon*, harcban és küzdelemben építette fel a birodalmat és szerzett hatalmat és tekintélyt az idegen népek százai felett“. (*Zichy*: A magyarság őstört. 46.) Ime a ló, mint a nemzeti öntudat fontos tényezője.

Természetes, hogy nemzetünk történetének mai tudós bűvárai szintén fontosnak tartják annak megállapítását, hogy mióta lovas nép a magyar.

Tudjuk, nagy hadi tudományú lovas vitézek a magyarok már akkor, mikor állapotukat, cselekedeteiket a Kr. utáni IX. században jegyezgetni, emlegetni kezdik a reánk maradt írott történeti kútfők. Az a kérdés tehát, hogy mióta lovas nép a magyar, már nem a történeti kornak, hanem az őstörténetnek kérdése. A magyar őstörténeti kutatás szolgálatában több tudomány áll: nyelvtudomány, régiségtudomány, néptudomány, embertan, állat- és növény-történet; kétségtelen azonban, hogy e téren a nyelvtudomány szava a legdöntőbb. Csak vigyázni kell a nyelvtudósnak arra, hogy tárgyilagos módszerben ne engedje zavartatni magát más tudományág külön alkotott eredményeiből vett előzetes föltevésektől és óvakodnia kell attól, hogy a nyelvészeti eredményből olyan messzeható, részletes történeti következtetéseket ne kockáztasson meg, melyekre az őstörténet számos segédtudománya közül külön-külön egyik sem jogosult, még a nyelvtudomány sem.

A nyelvtudomány eredményein újabban az az őstörténeti vélemény alakult ki és terjedt el, hogy a magyarok őseit, a finnugor fajú és nyelvű, úgynevezett előmagyarokat, a Krisztus utáni első századokban meghódította egy nyugati török nyelvet beszélő, török fajú nép, s ez a török nép tette a halászó, vadászó, gyalogos előmagyart lovon nyilazó, viaskodó haddá és baromnevelő, majd gyümölcstermelő, kezdetlegesen földet is művelő gazdagabb néppé, vagyis a többszörös finnugor-török vérkeveredésből támadó, későbbi honfoglaló magyarrá. A történettudománynak azt a megállapítását, hogy a mai magyarság finnugor őseinek és török őseinek első találkozásakor a török a hódító volt, a finnugor, vagyis az előmagyar nyelvű fél pedig a hódított, főként azzal okolják meg a tudósok, hogy az előmagyarok nem lehettek, nem voltak lovas harcosok, a velük legelőször a Kr. utáni első századokban találkozott törökök pedig, az úgynevezett ogurok, olyan lovas harcosok voltak, mint a későbbi, történeti korbéli magyarság. Azt a műveltségbeli elsőséget pedig, melyben a török nyelvű ogurok a finnugor nyelvű előmagyarok fölött lettek volna s amelyből kiviláglának az, hogy a magyar nyelvű elem nemcsak a mesterségekben, hanem politikailag is, nemzetalkotó öntudat dolgában is mélyen alatta volt a török nyelvű elemnek: ezt az általánosan elfogadott véleményt a történettudósok is főként legrégebbi török jövevényszavaink tanúságára alapítják, vagyis azon török szavakra, melyek még századokkal a honfoglalás előtt kerültek bele a magyar nyelvbe.

Hóman Bálint Magyar Története (I: 18—19) szerint „a feltevés, mintha a finnugorság keleti ága még az osztják-vogul-magyar nyelvközösség korában hatalmas-kulturális fejlődésen ment volna keresztül s szervezetlen, zsákmányoló ősnépből lovas, harcos, állattenyésztő néppé alakult volna, amire a honfoglaló magyarság kulturális színvonalán kívül az ugor nyelveknek (t. i. a magyarnak, vogulnak, osztjáknak) néhány lóra vonatkozó ősi szavából (*ló, másodfű, harmadfű, fék, nyereg*) szoktak következtetni, tarthatatlan. — Az előmagyarok primitív kultúrája csak valamely magasabb színvonalon álló, idegen kultúra tartós és intenzív hatása alatt mehetett át ily nagyarányú és minden tekintetben bámulatos fejlődésen. *E műveltségátalakító idegen hatás forrására nyelvünk altáji, vagyis török eredetű jövevényszavai vetnek világot*, amelyek századokkal a honfoglalás előtt rakódtak le a nyelv finnugor alaprétegébe“.

Ezt mondja *Hóman* ismert nagy művében, a Magyar Történet „Őstörténet“ fejezetében. Amit *Hóman*ból idéztem, az nem éppen az ő egyéni véleménye, hanem többek tudományos meggyőződése; hogy azonban éppen *Hóman*ra hivatkoztam, annak oka az, hogy az ő kiváló műve elterjedtsége miatt hosszú időre lesz a magyar közönség, sőt a külföldi tudósok kalauza őstörténetünk útvesztőiben. Hogy pedig szóról-szóra idéztem *Hómant*, ennek célja az, hogy rámutassak igen tisztelt hallgatóim előtt arra, hogy ime, a történetíró is a nyelv-

tudományhoz fordul akkor, mikor meg akarja állapítani azt, hogy az első török hatás előtt milyen volt a magyarság műveltsége: lovas nép volt-e már, vagy még nem. Hómannak ezen módszertani állásfoglalása után, mellyel bizonyára többi történetíróink is egyetértettek, nem tudományágam iránti elfogultság tehát az, ha én most újra a nyelvtudományt szólaltatom meg perdöntőnek a fölvetett kérdésben. Vizsgáljuk meg, helyes-e az a nyelvtudományi alap, melyre *Hóman* épít s általában a magyar nyelvbéli jövevényszavak tanulságával összeférnek-e azok a politikai őstörténetünkre vonatkozó következtetések, melyeket régi török jövevényszavainkból vonnak le újabb tudósaink.

A *ló* nem török szó, nem ismerik a finnugor nyelvek nyugati tagjai sem, de közös szava a magyarnak, vogulnak, osztjáknak. A *csikó* szót azonban, mely már nemcsak ismerését, hanem nevelését is föltételezi a lónak, *Hóman* is régi török jövevényszavaink közé sorolja. Ez a föltevés azonban mind hangtani, mind nyelvtörténeti szempontból tarthatatlan. Hangtani szempontból azért, mert a „csikó” jelentésű esavas *tixa*, *tixa* szó kezdő *t* hangjának nem felelhet meg magyar *cs* hang, mint ezt a következő régi török jövevényszavak bizonyítják: *tiló*, *tinó*, *tanu*, *tar*, *tarló*, *teker*, *tengely*, *tenger*, *térd*, *teve*, *toklyó*, *tor*, *torma*, *tömény*, *tör*, *törvény*, *tulok*, *túró*, *turul*, *túzok*, *tükör*, *tün*, *túr*, stb. (vö. *Gombocz*: *BulgTürk*. Lehnw. 164 és EtSz.) Ezek világosan mutatják, hogy a szókezdő bolgár-török vagy — mondjuk így — ogur *t* nem válik a magyarban *cs*-vé. Nyelvtörténeti szempontból pedig azért lehetetlen a *csikó* szót másfélezer esztendőös török szavaink közé sorolni, mert hiszen nyelvemlékeink tanúsága szerint nyelvünkbe nemhogy másfélezer éve került volna ez a szó, hanem három-négyszáz évvel ezelőtt is ritka volt még nyelvünkben s csak lassanként lett általánossá. Tudnivaló, hogy más nyelveknek is, a magyarnak is sok háziállat-neve vagy teljesen ismeretlen, vagy nagyon ritka még a régibb nyelvben; még pedig azért ritka, mert a háziállatok nevének nagy része csak az újabb korban alakult ki állathivogató szavakból. Nem is gondolnánk talán, hogy például a ma általános *csirke* szó nagyon ritka még a régi magyar nyelvben: a régi magyarok nem *csirkét* ettek, hanem *tikfiat*, *tyúkfiat*. A *csir-csir* hivogató szóból lett a becéző, kedveskedő *csirke* szó s ez csak lassanként szorította ki a *tikfi*, *tyúkfi* elnevezést. No mármost tudjuk, hogy a csikót némely vidéken úgy szólongatják, hogy: *csid-csid!*, némely vidéken úgy, hogy: *csih!* Ezekből az állatszólító szavakból lett tehát a *-kó* kicsinyítő képzővel a *csikó* és *csikó* szó azonmód, mint a *csir*-ből a *-ke* kicsinyítő képzővel a *csirke*. Újabb eredetű szavunk tehát a *csikó* is, a *csikós* is. A *csikós* a régi magyar nyelvben *lovász*, a *csikót* pedig a legrégebb írások, levelek, könyvek, az ország minden részéből valók, szélteben *gyerméklónak* nevezik. A régibb *gyermékló* elnevezést csak a XVIII. században szorította ki nyelvünkbelől az újabb *csikó* elnevezés. A magyar nyelv-

történet tehát azt bizonyítja, hogy a csikó eredetibb, ősi magyar neve *gyermékló* volt. Tehát őstörténeti szempontból nem a *csikó* szó eredete a fontos, hanem a *gyerméklóé* (vö. Kertész: MNy. VII : 293, Gombocz: MNy. VII : 353).

Az osztják nyelvben van egy ilyen szó: *ñěβar*, azt jelenti, hogy 'csikó' (Paas.). Ugyanez a szó megvan a vogulban is *ñiβr*, *ñäβr*, *ñäγyr*. (Kann.), *ñaur* (A.), *ñūr* (Munk.) alakban s ott is az a jelentése, hogy 'csikó', de ezenkívül *m* képzős származékában jelenti még azt is, hogy „gyermek“. (A.) A két jelentés kapcsolata nagyon világos. Gondoljunk csak arra, hogy *süldő*nek eredetileg a malacot hívták, de most már beszélünk *süldőleány*ról is. A *kölyök* eredetileg csakis a kutya kölykét jelentette; ma már, ha a *kölyök* mellé nem tesszük oda azt is, hogy: *kutya*, mindenki fiúra gondol. Ha pedig azt mondjuk, hogy: *kamasz*, csakis emberfiára értjük, mert el is felejtődött már a *kamasz* eredeti jelentése, az tudniillik, hogy: „komondor“, „szelindek“, vagyis „nagycsontú, magasnövésű kutya“ (*Horger*: Magy. Szav. Tört. 96.) Kedveskedésből adta rá a vogul apa a lova fiának elnevezését a tulajdon fiára, mint ahogy kedveskedésből nevezi a kirgiz vőlegény is csikónak a tulajdon szép menyasszonyát: „Mátkám, mátkám, édes mátkám, sötét kanca csikaja, te!“ (Brehm: Az északi sarktól az egyenlítőig.)

Igy értvén mármost azt, hogy miképpen jelenthet ugyanaz a vogul szó „csikó“-t is „gyermek“-et is, tovább vizsgálhatjuk az elővett osztják és vogul szavakat alakítani és hangtani szempontból.

Tudjuk, hogy a finnugor nyelvekben igen gyakori egy névszókhoz járuló *m* képző, mely még a magyar nyelvben is élő képző volt a honfoglalás korában. Sok finn-ugor nyelvekbeli szót ismerünk, melyeknek megvan e képző nélküli alakjuk is, e képzővel megtoldott alakjuk is. A vogul *ur* jelentése „hegy“ és „hegynyereg“ s ennek *m* képzős alakja az *uräm*, mely szintén azt jelenti, hogy „hegynyereg“. A magyar *orr* < *or* eredetileg csak e testrész kiemelkedő részét jelentette s ennek *m* képzős alakja a hegy *orma*, régiesen: *orumja*. A vogulban *ñör*, *ñär*, a „mocsár“ (innen a magyar *nyár-fa*), az osztjákban pedig *m* képzővel *ñöräm*. A vogulban *ñir*, *ñar* a „vessző“, „fiatal hajtás“ (magyar tájnyelvben is a „szőlő *nyír*-ja“ a szőlő „fiatal hajtás“-a MTSz.), az osztjákban pedig ugyanaz a szó *m* képzővel *ñerem*. Ezek az *ur* — *uräm*, *or(r)* — *orum*, *ñör* — *ñöräm*, *ñar* — *ñerem* alakpárok érthetővé teszik azt, hogy az osztjákban a *ñěβar* alak mellett van *ñěβrēm*, *ñaβri* *m* avval a jelentéssel, hogy „gyermek“ s a vogulban a *ñäβr*, *ñäγyr*, *ñaur* (Szil.) alak mellett van *ñaβram* és *ñauram* (Szil.) szintén „gyermek“ jelentéssel (vö. Zsiray: MNy. XXIII: 310). Kérdés mármost, hogy ha az osztják *ñěβrēm*, a vogul *ñaβram* szó a magyarban is megvolna, hogyan hangzanék az, milyen megfelelő magyar szóalakot várhatnánk az eddig megfigyelt osztják-vogul-magyar hangmegfelelések alapján. Mind én, mind *Horger* kartársam foglalkoztunk a közelmúltban hasonló finnugor hangviszony

kutatásával és lényegében egyező eredményre jutottunk (MNy. XXIII:499, XXIV:31—33). Itt csak annyit említek meg, hogy az osztják *näyar*, a vogul *näyr*, *nayr*, *näbrä*, nyereg jelentésű szónak hangtanilag a magyar *nyereg* szó *nyer-* része felel meg; az osztják *mēual*, a vogul *mäyl*, *mäyl*, *mäyl* szónak, melynek jelentése „mell”, megfelel a magyarban: *mell*. Az ilyen jellegű szabályos hangmegfelelésekből aztán az következik, hogy az osztják *nëbrēm* és a vogul *naβram* szónak a magyarban hangtanilag olyan szó felelhet meg, melynek *r* hangja előtt rövid *e* hang van, tehát olyan szó, melynek kezdete így hangzanék: *nyer-*. A vogul *urēm* szónak a magyarban *orom* felel meg, de e szónak továbbképzett alakjaiban már nem *orom*, hanem *orm-* a tö, például *orm-ó*, *orm-os*, *orm-oz* stb. Ha tehát a *nëbrēm* magyar megfelelőjéhez még egy képző járulna, akkor az illető magyar szónak tövéül nem *nyerēm-*, hanem *nyerm-* alakot várhatnánk. Igen ám, de ha nyelvünkben az egyik szótag *ny-*nyel, kezdődik, a szomszédos másik szótag pedig *m-*mel, akkor, mint erre a *mēgy* szó magyarázata alkalmával fölhivtam a figyelmet (Nyr. XXXVII:167), akkor a két orrhang közül az egyikből, az *ny-*ből, dissimilatio által sok esetben *gy* hang válik. Így lett az ómagyar *monyoró* szóból a későbbi *mogyoró*, a *mēnyēk*-ből már az ómagyarban *mēgyēk*, így van Dunántúl a *mēnyétnek* az egyik tájnyelvben *mēgyet* alakja is, így van a *nyomorgat* mellett a tájnyelvi *gyamar-gat* ige, így felel meg az osztják *numjr*, vogul *nām*r szónak a magyar *guomor*. Mivel tehát a *nyerm-*tőben az *ny-* szótagkezdet után *m-*es szótagkezdet következett, ezért a *nyerm-*tő már a magyar nyelvemlékek kora előtt *gyerm-* alakúvá változhatott. Tudjuk azt is, hogy több vogul és osztják szó magyar párja abban különbözik az illető vogul és osztják szótól, hogy a magyarban van olyan *k* vagy *g* képző, mely a vogul és osztják megfelelő szón nincsen meg. Így az osztjában *tūr*, a vogulban *tur*, *tor* a *tor-ok*, a vogulban *ləl*, az osztjában *lil* a *lél-ék* ~ *lil-ék*, tehát az osztják *nëbrēm*, vogul *naβram* szónak a magyarban nem pusztán a **gyerm-* tő felel meg, hanem e tőnek a kicsinyítő *k* képzővel tovább képzett alakja, a *gyerm-ék* szó. Megjegyzendő, hogy ez a *k* kicsinyítő képző a vogul *naβram* szóhoz is hozzájárul, hiszen a vogul anya így említi gyermekét: *naβramakam* — ez a szó pedig ugyanaz, mint a magyar *gyermékem* (Munk: VogNépkGy. III. 456).

Szándékosan untattam ily hosszan a tisztelt hallgatókat a *gyermék* szó eredetének hangtani kérdéseivel, azért, hogy bemutassam, mily aggodalmasan kell magunkat tartanunk a hangtani útmutatók irányához, ha nem akarunk eltévedni hiú nyelv-, sőt fajrokonítások ingoványainak lidércfényére. Így aprólékos vizsgálódásunk után megállapíthatjuk azt, hogy a *gyermék* szó az osztják-vogul-magyar nyelvközösség idejéből való ősi szavunk, eredetileg egymagában is „csikó“-t jelentett, a ló fiát jelentette, később pedig neveztek e szóval az ember fiát is. Hogy a *gyermék* első jelentése csakugyan a „csikó”

volt, ezt az is bizonyítja, hogy a finn-permi nyelvekben éppúgy nincsen meg a *gyermék*, mint nincsen meg a *ló*. Ha a *gyermék* szónak ez a mai jelentése lett volna az eredeti jelentése, akkor a *gyermék* szó éppúgy meglehetne a finn-permi nyelvekben is, mint megvan a mai *fiú* szavunk megfelelője. A régi magyar *gyermékló* pedig olyan jellegű összetétel, mint a mai *kölyökkutya*. Kétségtelen tehát, hogy a „csikó“ fogalomra nem a törökségtől kaptunk szót, hanem a törökséggel való legrégebb érintkezésünk előtt, még az úgynevezett előmagyar korban, volt rá a vogulokkal és osztjákokkal közös szavunk, a *gyermék* vagy *gyermékló*. Sőt mindjárt hozzátehetjük, hogy volt még a török hatás előtt egy másik szavunk is a csikóra. A magyar *fi* szónak pontos mása a vogul *pij* „fiú“ jelentésű szó, ugyanis a magyar szókezdő *f* eredetibb *p* hangból lett; *ló* vagy debreceniesen *lú* pedig vogulul szintén *lū*. No mármost a vogul a csikót úgy is hívja, hogy *lū-pij* (VogNépkGy. IV:147), ez pedig szóról-szóra azt jelenti, hogy *ló-fi*, azaz „ló-fiú“. A csikónak *ló-fi* elnevezését eddig is tudtuk mind a régi magyar nyelvből, mind tájnyelvből, most pedig nemrég kelt egy híradás a Tiszahátnak egyik ódon nyelvű vidékéről, hogy ott a csikót úgy hívják, hogy: *ló-fió* (MNy. XXV : 14.), vagyis „ló-fiú“ = „ló-fi“. Tehát nem hogy török szóra szorultunk volna a csikó elnevezése végett, hanem két szavunk is volt már rá az előmagyar korban: a *gyermék* vagy *gyermékló* és a *lőfi* vagy *lőfiú*.

Van továbbá egy igen régi szavunk, mely szintén a lóval banás szavai közül való, de őstörténetíróink nem vesznek róla tudomást. Kihalt szó ez már, de valamikor a „lóra ülés“ kifejezésére szolgált. Nincsen feljegyezve másutt, mint a Zsigmond király korában készült magyar bibliafordításban és egy ennek alapján készült, 1508-iki szertartáskönyvben (Husszita Biblia, Döbr. K.) Ezekben a nyelvemlékekben még csak a székre *ülnek* az emberek, ha pihenni akarnak, de a „lóra ülni“ helyett még azt olvassuk ezekben, hogy „lóra *elleni*“. Bizony, Zsigmond király korában a dunántúli Örvidék vitézei (ugyanis annak a tájnak nyelvét tartotta fenn ama bibliafordítás), ha baj volt a gyepük mentén, még nem úgy *ültek*, hanem úgy *ellettek* a lóra. A „lóra *elleni*“ kifejezés igéjének természetesen semmi köze sincs a mai *elleni* igéhez; ez az ómagyar nyelvben még úgy hangzott, hogy: *edleni* s ebből származott a pogány *Edlelmes* női név. A „lóra *elleni*“ igéjének pontos hangtani és jelentésbeli mását azonban megtaláljuk mind az osztjákban, mind a vogulban s ott szintén ezt a szót alkalmazzák a lóra ülés kifejezésére. Mikor a vogul rege hőse lova hátára ül, hogy a menő felhő, futó felhő közibe keveredjék, akkor a mesemondó a lóra ülést ugyanazzal az igével fejezi ki, mely a mi kihalt *elleni* igénk hangtani megfelelője (VogNépkGy. I:9; S i m o n y i: Nyr. XXXIX:434).

Tudjuk, hogy a csikó életkorát így határozták meg a régiek: „*másodfű ló*“, „*harmadfű ló*“. Ma is beszélünk még „*másodfű csikó*“-ról, „*harmadfű csikó*“-ról. Hogy a régiek „*másodfű csikó*“ helyett „*másodfű*

ló' kifejezéssel éltek, ez is azt mutatja, hogy — mint fejtegettem — a *csikó* újabb szavunk. No mármost a vogul is azt mondja: *kit pum luß, xüräm pum luß* — ez pedig szó szerint azt jelenti, hogy 'két-fű ló'. 'három-fű ló' = 'két éves, három éves csikó'. Tehát a ló, illetőleg csikó életkorának ez a megjelölése módja még az osztják-vogul-magyar nyelvi közösség idejéből való. A XVI—XVII. századból jól ismert szép magyar elnevezés a „príma“ lóra a „fő ló“. Aki már nagy úrnak, fejedelmi személynek akart lóval kedveskedni, az nem imilyen-amolyan lóval állt elő, hanem csakis *fő* lóval (vö. R a d v. Csal. III:334). Ezt a régi elnevezést mi, noha nagy lótartó nemzet, már elfelejtettük, de a szegény vogulok, kiknél most már igazán csoda számba mehet egy-egy ló, régi meséikben még most is „fő ló“-nak mondják azt a lovat, amelyet fejedelemnek való fogathoz tartanak illendőnek (M u n k: VogNGy. IV : I.: 377). Tehát a mi őseink már a vogul-magyar együtt-élés korában ismerték a *fő ló'* kifejezést, különbségtételül ló meg ló minősége között. Ez is azt mutatja, hogy már az osztják-vogul-magyar korszak népe lóhoz értő volt. Abból az időből való még a *nyerég* és az *ostor* szó is, és török hatás előtti, eredeti magyar szó a *fék* és *kengyel* is.

Most, a lóra és lóval bánásra vonatkozó előmagyar szavak számbavétele után fordítsuk figyelmünket arra, hogy legrégebbi török jövevényszavaink között ugyan melyek a különféle háziállatokra, tenyésztésükre, haszonul tartásukra vonatkozó szavak. Ime ezek: *bika, ökör, tulok, tinó, ünő* (ez régen tehenet jelentett), *borjú, barom, kos, ürü, toklyó, gyapjú, disznó, ártány, kan, serte, kecske, kecske-olló, teve, tyúk, sajt, túró, író, karám, ól*; de egyetlen ogur-török szavunk sincsen olyan, mely a lóra, vagy a vele bánásra vonatkoznék. Semmi ok nincsen tehát arra, hogy török jövevényszavainkból azt olvassuk ki, hogy török fajú őseink tették lovas néppé magyar nyelvű őseinket. A nyelvtudomány eredményeivel ellenkezik az a megállapítás, melyet gr. *Zichy István* nyomán (A magyarság őstörténete 8.). *Hóman* könyvében olvasunk, hogy tudniillik az előmagyarok közül csak „egy-egy nemzetségfő nevelt magának fényűzésből vagy áldozat céljára lovat“ (id. m. 17.). Ellenkezőleg: ha az előmagyarok a maguk nyelvén nevezték meg nemcsak a lovat, hanem a nyerget is, és volt külön szavuk a lóra ülésre, akkor bizonyára lóra ülő, lovon járó nép voltak s a lovon járást nem idegen néptől tanulták. Ha az előmagyarok az ő nemzeti jellemükre és sorsukra oly fontos lónak a tenyésztését is a törökségtől tanulták volna meg, mint a jámbor szarvasmarháét, disznóét, kecskéét, akkor lehetetlen volna megérteni azt, hogy a *bika, ökör, tulok, tinó, ünő, borjú, barom*, stb. szót a törökből vesszük át, de az ugor nyelvközösség eredeti magyar szavával nevezzük meg a lovat, annak csikaját pedig kétféleképp is, *gyermeklónak* vagy *lófiúnak*, s annak életkorát is az ugor nyelvközösség szavával jelöljük meg a szerint, hogy hanyadszor éri már meg a füvelés idejét: *másodfű, harmadfű ló'*, sőt a ló minőségbeli osztá-

lyozására is eredeti közös kifejezése van a vogulnak a magyarral. Ha tehát nyelvünk vallomását nem akarjuk elnémítani, akkor el kell fogadnunk azt, hogy a mi finnugor őseink még az osztják-vogul-magyar egység korában váltak lovon járó néppé. Helyesen állapította ezt meg más bizonyítékokkal Munkácsi (Ethn. V:166—69. és XVI:70—72) s helyesen hirdette ezt Szinnyei legutóbb is (Die Herkunft der Ungarn).

Hogy régi török jövevényszavaink jellege bizonyítja-e azt, hogy a törökség a mi finnugor őseinknek meghódítója volt, arra nézve igen tanulságos, ha párhuzamot vonunk honfoglalás előtti török és honfoglalás utáni szláv jövevényszavaink között. Láttuk, miféle háziállatok nevét vettük a töröktől. Nos, vettünk át háziállatneveket s honfoglaláskor itt talált szlávoktól is; mégpedig lóra vonatkozókat is: *kanca, kabala, zablá, abrak, marha, csorda, számár, jászol, birka, esztrenga, kakas, jérce, galamb, gerlice*. Tehát még lóra vonatkozó szavakat is vettünk át a pannóniai szlávoktól, nem úgy, mint az ogur-törököktől; azért eszébe sem jut senkinek azt következtetni e szláv átvételekből, hogy Árpád apánkat Szvatopluk tanította meg lovagolni, vagy, hogy Zobor verte meg Bors magyarjait. A töröktől kaptuk a *buza, árpa, tarló, kepe, boglya, szór, öröl* szavakat, de hiszen éppúgy kaptuk a szlávtól a *gabona, rozs, zab, kalász, szalma, ugar, parlag, bázda, kazal, asztag, petrénce, garmada, molnár* szavakat. Ezekből a szláv szavakból senki sem olvassa ki azt, hogy a honfoglalás után ezen a földön a szláv volt a gazda, a magyar a szolga — miért akarják hát a hasonló török átvételekből azt olvasni ki, hogy a török volt a gazda, a magyar a szolga? A törökből való a *sarló, eke, tengely*, de hát a szlávból való a *kasza, kapa* (a < *kapál* igéből), *gerblye, villa, csép, ösztöke, csoroszlya, lapát, iga, járom, rúd*. Ha e szláv szavakat eltanulták a magyar gazdák a szláv szolgáktól, miért bizonyítanak hasonló jelentésű, török eredetű szavaink azt, hogy azokat a török szavakat, megfordítva, magyar szolgák vették át török földesuraktól? Török szavak a *gyümölcs, alma, körte*, de szlávok a *barack, dinnye, cseresznye, szilva, berkenye, naspolya*. Ha e szláv gyümölcsnevek nem bizonyítják azt, hogy a szlávok kapáltatták a magyarokkal a földet, akkor a török gyümölcsnevekből miért következnek az, hogy a törökök igenis a magyarokkal kapáltattak. Sőt tovább mehetünk: szláv eredetű szavak az államéletre és közigazgatásra oly fontos szavaink, mint *császár, király, nádorispán, ispán, tárnok, bán, porosló, porkoláb, megye* — holott mi az állam szervezését és a közigazgatás berendezését nem pannóniai szlávoktól tanultuk, kik e tekintetben mélyen alatta állottak Árpád utódainak. Miért bizonyítaná tehát az ellenkezőt a hasonló jellegű néhány török szó, különösen az első finnugor-török érintkezés idejére nézve? Hogy a honfoglaló magyarok előkelői közt sok a török név? Nem több, mint amennyi a keresztényen szláv név az Árpád-királyok korában. Ezeket a szláv neve-

ket a meghódított szlávoktól vettük át: miért vallanának tehát a magyarok török nevei arra, hogy a törökök a magyarok hódítói voltak, különösen a történeti kor magyarjainak török nevei hogyan bizonyíthatnák a századokkal előbbi előmagyaroknak török hatalom alá jutását? A mi régi török szavaink tökéletesen olyan tárgykörökből valók, mint régi szláv szavaink. Mindenki tudja pedig, hogy a szláv nyelvi hatás oka az, hogy a pannóniai szlávokat meghódítottuk s a hódító magyar urak a nekik szolgáló szlávoktól hallották a szláv beszédet, szláv szavakat. A hasonló török nyelvi hatás tehát nem jelentheti az ellenkezőt, nem jelentheti azt, hogy az első finnugor-török érintkezéskor egy büszke lovas török nép gyalog bujkáló halásznak, vadásznak találta még az előmagyart; és hogy megtalálta volna, meghódította volna és parancsszóval, kultúrfőlényvel nemcsak csikóst, gulyást, juhászt, de még huszárt is faragott volna belőle.¹

Hogy az előmagyar nem volt lovas nép, arra bizonyítékul még azt is fölhozzák, hogy a vogul és osztják ősi nép-énekekben a ló nem az ember házi állata, hanem valami csodálatos lény, „isteneket hordozó szárnyaslábú szép állat“ (id. m. 17.). Ez ellenvetésre részletesen megfelelni nem a nyelvtudománynak, hanem a néptudomány mese-motivum-kutató ágának földadata. Röviden azonban megemlítem, hogy a lónak az obi-ugor énekekben való szerepe is arra vall, hogy azon énekek keletkezésekor az ugor népek, vagyis az osztjakok, vogulok, magyarok közös ősei, már lovas nép voltak. Ugyanis a mai obi-ugor énekek táltos-lovainak olyan sajátosságai vannak, amilyenek csak a magyar mesék táltos-lovainak és a tőlünk keletre, be egészen Ázsiába nyúló tartományok meséiben szereplő táltos-lovaknak vannak. Vagyis az obi-ugor énekekben éppen a csoda-lóval kapcsolatban találunk olyan mesemotivumokat, aminőket azok a par excellence lovasvidékek meséi ismernek, de már a tőlünk nyugatra, északra lakó európaiak meséi nem (vö. Soly m o s s y: Ethn. XXXIII. 33—35. és VogNépkGy. I: 6, 14, 18—19.). Az öreg csikós csillagos nyári estéken csodálatos táltos lovakról mesélget a bojtár-legényeknek, nem pedig csodálatos mandrillmajmokról. Ebből nem következik az, hogy az öreg csikós jobban ismeri a mandrillmajmot, mint a lovat. Az erdőket járó régi német favágók, kik több farkassal találkoztak életükben, mint lóval, nem arról meséltek kunyhóikban, hogy beteg, sovány csikóból miképpen válik gyönyörű táltos, miképpen vonatja be magát az nagy okosan kilenc bivalybőrrel a nagy küzdelem előtt, hanem arról, hogy a farkas egészben bekapja Piroskát öreganyjával együtt s ezek a farkas hasából megint épen előkerülnek; de ebből nem következik az, hogy a régi német favágók né tudták volna azt, mi a farkas, mi a kis unoka, mi az öreganya. Ma is megtörténik,

¹ Szinnyei is azt mondja az előmagyarokról: „Sie kämpften nicht nur zu Fuss, sondern auch zu Pferde“. (Die Herkunft der Ungarn 41. l. s. vö. 31—32. j.)

hogy alanyi költő angyalnak írja le ideálját, holott nagyon is tudja, mi a nő.

A mi tárgyalt lovas szavaink a finnugor nyelveknek esakis legkeletibb ágában vannak meg, az ú. n. ugor ágban, melyhez az osztják, vogul és magyar tartozik; a nyugati finnugoroknál, kik soha nem voltak lovasnépek, nincsenek meg ezek az eredeti lovas szavak. Ez a negatívum is azt mutatja, hogy az előmagyarok még a török hatás előtt lettek nagy lótenyésztőkké, igazi lovasokká, mert hiszen, ha a török hatás előtt csak annyi közülük lett volna a lóhoz, mint többi finnugor testvéreinknek, a finneknak, a mordvinoknak, a cseremiszeknek, a votjákoknak, a zürjéneknek, illetve ezek őseinek, akkor nem lehetne megmagyarázni azt, hogy azokban a nyugati finnugor nyelvekben, mindben, jövevénytűző a ló neve és a lóra vonatkozó kifejezések, egyedül a magyarban és a legközelebbi két rokon nyelvben nem.

Ugor szó a *tegez* is, és valamennyi finnugor nyelv közös élete korából való szavak a *nyíl, íj, ideg, lő*.

Most csupa ősi magyar, vagyis török hatás előtti szóval (természetesen mai hangalakban) elmondok egy jelenetet: „*A jó izmos ifjú a mezőről nem gyermeklovat vezet elő, hanem serény harmadfű lovat, fő lovat; féket von a fejébe, nyerget tesz a hátára, kengyelbe hág, lóra ellik; oldalán tegez, benne tollas nyílak, kezében íj, idege pattan,² ha ló vele; úgy megy a hadba*“. Ime itt van előttünk, már az előmagyar korból, a lovas vitéz képe, azé a lovas vitézé, aki büszkén bontakozik ki az ugor kornak ködéből, lován néz szembe a török fajú, nyelvű szomszédokkal, ha ví velük, két lovas fél ví egymással, ha testvér lesz velük, két lovas fél egyesül egymással.

Az ugor csoportnak a finn-permi csoporttól való elválását a tudomány a Kr. előtti III. évezred közepére teszi, az ugoroknak a török fajúakkal való érintkezését pedig a Kr. utáni első évezred első felére. Kétségtelen dolog tehát az eddigiekből az is, hogy a török hatás kezdete előtt, időszámításunk legkezdetén, már lovas nép volt a magyar. A török hatás kezdete előtt — ez a fölvetett kérdésre nyelvészeti úton adható válasz veleje. Hogy aztán ez a lovas ugor korszak Krisztus születése előtt mikor, és földünk mely tájékán folyt le, annak megállapítására nem egyedül a nyelvtudomány illetékes.

A nyelvtudomány világánál azonban kiderül az, hogy igenis a vogul és az osztják ősnyelvet beszélő népekkel együtt tipratta már a mezőket az az örök lovas magyar vitéz, aki utána 1000 év múlva Etelközben hullatta véré, ezer év múlva Satanovánál, de meg nem hal soha.

Mészöly Gedeon.

² Vö. vog. *patti* ,pattan', *patmti* ,lő' Szil.